

UOT: 81.282.3

Bəyim ABDULLA
Azərbaycan Dillər Universiteti, baş müəllim
bayim.abdulla@gmail.com

Rusiya Federasiyasında dil siyasəti: Tatarıstan Respublikası nümunəsində

Language policy in the Russian Federation: on the example of the Republic of Tatarstan

Языковая политика в Российской Федерации: на примере Республики Татарстан

Xülasə: Tatarstan Rusiya Federasiyasının ən böyük türkdilli respublikalarındandır. Məqalə Tatarıstandakı tatar dilinin mövcud vəziyyətinə həsr edilmişdir. Məqalədə Sovet İttifaqının dağılmasından sonra hökumətin həyata keçirdiyi müstəqil dil siyasəti, habelə yerli hakimiyyət orqanlarının tatar dilinin təhsildə, kütləvi informasiya vasitələrində, gündəlik həyatda və hökumət qurumlarında istifadəsini genişləndirmək məqsədi ilə həyata keçirdiyi siyasəti araşdırılmışdır. Bundan əlavə, məqalədə Rusiya hökumətinin tatar dili və latın əlifbasının istifadəsi ilə bağlı qəbul etdiyi qanunlar və qərarlar tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: dil siyasəti, qanunvericilik, latınlaşdırma, tatar dilin vəziyyəti.

Abstract: Tatarstan is one of the largest Turkic-speaking republics of the Russian Federation. The article is devoted to the current situation of the Tatar language in Tatarstan. Given article examines the independent language policy that carried out by the Republic of Tatarstan after the collapse of the Soviet Union, local government's policy towards increase Tatar language in education, the use of language in mass media, daily life, and official bodies. Moreover, the laws and decisions of the Russian government toward Tatar language and Latinization are examined in the article.

Keywords: language policy, legislation, Latinization, Tatar language situation.

Резюме: Татарстан является одной из крупнейших тюркоязычных республик Российской Федерации. Статья посвящена современной

ситуации татарского языка в Татарстане. В данной статье рассматривается независимая языковая политика, проводимая Республикой Татарстан после распада Советского Союза, а также политика местных органов власти по расширению использования татарского языка в образовании, использование языка в средствах массовой информации, повседневной жизни и государственных учреждениях. Кроме того, в статье рассматриваются законы и решения российского правительства в отношении татарского языка и латинизации.

Ключевые слова: языковая политика, законодательство, латинизация, состояние татарского языка.

Dil hər bir xalqın milli kimliyini, mənəvi dəyərlərini yaşadan, inkişaf etdirən, xalqları və etnik qrupları birləşdirən güclü vasitədir. Hər bir xalqın etnik kimliyini, müxtəlifliyi müəyyənləşdirən əsas xüsusiyyətlərdən biri kimi dil müxtəlifliyini qorumaq və gələcək nəsillərə ötürmək hər bir dövlətin ən mühüm vəzifələrindən biridir.

Rusiya dünyanın ən zəngin linqvistik mənzərəsinə sahib nadir ölkələrindən hesab olunur. Rus dilinin ölkə əhalisi arasında ən çox danışılan dil və ümumrusiya rəsmi danışığı dili olmasına baxmayaraq ölkədə məskunlaşan çoxsaylı yerli xalqlar gündəlik danışığı və məişətlərində ana dillərindən istifadə edirlər. Rusiyada məskunlaşan xalqlardan biri də Altay dil qrupuna aid olan türkdilli xalqlardır. Bu xalqlara tatar, başqırd, Tuva, xakas, noqay, qumuq, çuvaş, Saxa və başqaları aiddir. Şimal qütbünə yaxın ərazilərdə məskunlaşan dolqanlar da türk dili qrupuna məxsusdurlar.

Rusiya Federasiyasında mövcud olan 135 dil təhlükədə olan dillər kimi YUNESKO-nun hazırladığı "Təhlükədə olan dünya dillərinin atlas"ında yer almışdır. Hazırlanmış atlasda 22 dil kritik vəziyyətdə, 29 dil ciddi təhlükədə olan dil kimi müəyyənləşdirilmişdir. Rusiyada son on illikdə 15 xalqın dili məhv olmuşdur. Kamaşinski dilinin daşyıcısının son nümayəndəsi 1989-cu ildə, bəsin saam dilinin son nümayəndəsi isə 2003-cü ildə vəfat etmişdir [1, s.54].

1993-cü ildə qəbul edilmiş ölkə konstitusiyasının 26-cı və 68-ci maddələrində milli azlıqların ana dilini sərbəst seçmək, ana dilini tədrisdə, təlimdə, təbiyə və yaradıcılıq prosesində istifadə etməsi və federal respublikalara rus dili ilə yanaşı öz dövlət dillərini seçmək hüququ da verilmişdir [2, s. 10-25]. Qanunun onlara verdiyi öhdəlikləri əsas tutaraq bir çox respublikaların konstitusiyalarında rus dili ilə yanaşı yerli dillər rəsmi dili kimi müəyyənləşdirilmişdir.

Uzun illər Sovet hökumətinin həyata keçirdiyi siyasətin nəticəsində 1980-ci illərin sonunda RSFSR-nin qeyri-rus əhalisinin 18.5%-ni təşkil edən

məktəblərindən yalnız 9%-i milli məktəblərdə, qalan 9.5%-i isə rus məktəblərində təhsil alırdı. Sovet dövründə yalnız Tatar, başqırd, yakut və Tuva dillərindən orta məktəbin bütün pillələrində tədris dili kimi istifadə olunurdu [4, s.18].

Beləliklə, Sovet hökumətinin apardığı məqsədli ruslaşdırma siyasətinin nəticəsində ana dilini və mədəniyyətini bilməyən gənclər böyüyürdü. Rus dili artıq digər bütün milli dilləri üstələmiş, dövlət idarələri, fabriklər, zavod və xüsusi ilə böyük şəhərlərdə rus dilinin nüfuzu əhəmiyyətli hissə olunurdu. Mərkəzi hakimiyyət digər dillərin taleyi ilə maraqlanmır, milli azlıqların dillərinin inkişafı və ya məhv olmaması üçün həyata keçiriləcək bütün tədbirlər yerli hakimiyyət orqanlarının səlahiyyətində qalırdı. Hakimiyyət daha çox birdilli xalqın formalaşmasına çalışır və bu məqsədlə hətta vətəndaşların pasportlarında milliyyət bölməsinin ləğv edilməsinə də cəhd edirdi.

Yeni-dənqurma (Perestroyka) dövründə Sovet İttifaqında məskunlaşan xalqlar arasında milli oyanış prosesi başlamış, Sovet əsarəti altında qalan, dili və mədəniyyəti sıxışdırılan xalqlar öz milli dillərinə, tarix və mədəniyyətlərinə yenidən maraq göstərməyə başlamışdılar. Mixail Qarbaçovun yeni-dənqurma siyasəti nəticəsində milli oyanış prosesinin rüşeymləri qoyuldu və 1990-cı illərdə Boris Yeltsinin "Uda biləcəyiniz (həzm edə biləcəyiniz) qədər sülveritet götürün!" şüarı federal respublikalarda milli oyanış prosesinə təkan verdi. Ölkədə baş verən tarixi hadisələrin məntiqi davamı olaraq hökumət yerlərdə baş verə biləcək parçalanmanın qarşısını almaq məqsədi ilə yerli xalqların dillərinin inkişafını nəzərdə tutan bir sıra qanunlar –1991-ci ildə RSFSR xalqlarının dili haqqında qanun və 1993-cü il Rusiya Federasiyasının Konstitusiyası qəbul edilmişdi. Milli dillər rus dili səviyyəsinə qalmış, milli dillərin məktəblərdə tədrisi genişlənməmiş, yerli dillərdə kitablar, dərsliklər nəşr olunmuş, kütləvi informasiya vasitələri yerli dillərdə yayımlanmağa başlanmışdı. Ayrı-ayrı siyasətin nəticəsində Rusiya Federasiyasında rəsmi olaraq ölkədə bir dil – rus dili ilə yanaşı, müxtəlif dillərin istifadəsinə başlandı.

Sovet İttifaqı dağıldıqdan sonra ölkədə ən müstəqil dil siyasəti yürüdən federal respublikalardan biri də Tatarstan Respublikası idi. Tatarstanda 1992-ci ildə qəbul edilmiş "Tatarstan Respublikası xalqlarının dili" və "Təhsil haqqında" qanunlar tatar dilinin və milli təhsil müəssisələrinin inkişafına təkan verdi. Respublikada tatar dilli gimnaziya, məktəb və liseylər yaradıldı. Tatar-rus, rus-tatar, çuvaş, udmurt məktəblərinin sayı artırıldı. Bəzi ali məktəblərdə tatar dilində hətta ali təhsil də almaq mümkün oldu [5, s.238-239]. Yerli dillərin dirçəlməsi özünü xüsusən milli məktəblərin sayı-

nın və milli dillərdə tədris artmasında göstərirdi. 1993-cü ildən etibarən Tatarstanda, ali təhsil müəssisələrində müvafiq dillərdə humanitar ixtisaslar üzrə tədrisə başlandı.

Ayrı-ayrı islahatlar nəticəsində 1991-1995-ci illər ərzində bütün fənləri ana dilində öyrənən tatar tələbələrinin nisbəti 28%-dən 43% -ə qədər yüksəlmiş və artmaqda davam edirdi. Şəhər ərazilərində artım 1991-ci ildə 4%-dən 1995-ci ilə 28%-ə qədər yüksəlmişdir [6, s. 262].

Tatarstanda küçə nişanları iki dildə asılır, hətta sürücülər ictimai avtobuslarda elanları iki dildə elan edirdi. 1998-ci ildən başlayaraq Tatarstanda bütün idxal məhsullarının etiketlərinin rus və tatar dilində yazılması tələb edilirdi [6, s. 261].

Yerli dillərdə kütləvi informasiya vasitələrinin inkişafı intensivləşdi. Tatarstanda "Tatarstan" teleradio kanalının yeni proqramları yarandı. Respublikada tatar dilində radio və televiziya yayımı həftədə bir neçə saat artırıldı [7, s. 30]. Əhali arasında "Efir" kanalının "Qorod", "Respublika" kimi xəbər verilişləri xüsusi ilə məşhur idi. Mətbuat orqanlarından "Şəhri Kazan", "Vremya i denqi", "Tatarskiy kray" qəzetləri, "İdel", "Miras", "Qasırlar avazı" (Əsrlər avazı), "Salavat kupere" jurnalları mətbuat sərəsinə daxil olmuşdur [5, s. 239].

Tatarstanda 1990-cı illərin əvvəllərindən başlanaraq tarixi ədalətli bərpə etmək məqsədilə kiril qrafikalı yazı sisteminin latın qrafikalı yazı sistemi ilə əvəz edilməsi istiqamətində mübarizə aparılmağa başlandı. Rusiyada 1991-ci ildə qəbul edilmiş "Rusiya Federasiyasının xalqlarının dili" haqqında federal qanundakı yazı sistemi ilə bağlı boşluqdan yararlanaraq, Tatarstanda kiril qrafikalı əlifbanın latın qrafikalı əlifba ilə əvəzlənməsinə dair qanun qəbul edildi [8, s. 47].

Latın qrafikalı yazı sisteminin tətbiq edilməsi Tatarstanda xüsusilə təşviq edilirdi. Belə ki, tatar dilinin latınlaşdırılması təkcə əlifba problemi deyildi, həmçinin Tatar xalqının və mədəniyyətinin dirçəlməsi ilə sıx bağlı idi. Bu proses eyni zamanda Sovet rejiminin milli azlıqların doğma dillərinin sıxışdırılması nəticəsində dillərin assimilyasiyasını aradan qaldırmaq və Sovet rejiminin bir vaxtlar həyata keçirdiyi ədalətsizliyi bərpə etmək idi. Tatarstanın o zamankı prezidenti Mintimer Şaymiev 1997-ci ildə Kazanda təşkil olunmuş tatarların ikinci konqresində belə bəyanat vermişdir: "1939-cu ildə heç bir müzakirə, tatar ziyalıları ilə məsləhətləşmələr aparılmadan tatarlar kiril əlifbasını qəbul etməyə məcbur edildi" [9].

Federal respublikada latın əlifbasının tətbiq olunmasının bəzi əsaslı səbəbləri var idi. Onlardan biri tatarların Rusiya Federasiyası daxilində digər mədəni qruplardan fərqli inkişafı və tatar dilinin mövcud dil qaydalarının

latin əlifbası ilə daha dolğun ifadəsi idisə, digəri səbəbi isə latin əlifbasının tatarların müasir cəmiyyətə inteqrasiya prosesini sürətləndirməsi idi.

Yuxarıda sadalanan səbəbləri əsas tutaraq, Tataristanda 1999-cu ildə "Tatar Əlifbasının Latin qrafikası əsasında bərpasına dair qanun" qəbul edildi. Parlament deputatlarının 62 nəfəri bu qanunun lehinə, 18 nəfəri isə əleyhinə səs verdi [10, s. 92]. Bu qanuna əsasən 2001-ci ildən latin qrafikalı əlifba muxtar respublikanın rəsmi əlifbası olmalı və 2011-ci ilə qədər bu qanunun yerinə yetirilməsi prosesi yekunlaşdırılmalı idi. İbtidai siniflərdə Tatar dilinin tədrisinin latin əlifbasına keçirilməsinə, Kazanın mərkəzi küçələrinin adlarının latınca yazılmasına baxmayaraq, Tatarstan prezidenti Mintimer Şaymiev bu məsələdə ehtiyatlı mövqə nümayiş etdirirdi [3, s. 158].

XXI əsrin əvvəllərində Rusiya Federasiyası daxilində baş verən siyasi dəyişikliklər ölkədə yaşayan xalqların dillərinin inkişafına da pis təsirini göstərdi. XXI əsrin ikinci onilliyində Rusiya Federasiyasında Milli Siyasət haqqında Strategiyanın və bu qəbildən bir sıra sənədlərin qəbulu fonunda baş verən siyasi dəyişikliklər rus millətçiliyinin artması ilə müşahidə olunmağa başladı. 2000-ci illərdən Rusiya dövlətinin parçalanma təhlükəsinin aradan qaldırılması, dövlətin mərkəzdən idarə olunmasının gücləndirilməsi və Rusiyanın əvvəlki gücünün möhkəmləndirilməsi ideyasının ortaya çıxmasına gətirib çıxardı. Hakimiyyət başına gələn Vladimir Putinin həyata keçirdiyi bir çox islahatlar nəticəsində federal respublikaların suverenlik xəyalları puç oldu. Hakimiyyəti gücləndirməyə, federal respublikaları şaquli idarə etməyə çalışan hökumət bir sıra dəyişikliklər etdi. Milli quruculuq siyasəti özünü ilk növbədə federal respublikaların qanunvericiliyində edilən dəyişikliklərdə göstərdi. Federasiyanın mərkəzi hökumətin gücləndirilməsi istiqamətində aparılan islahatlar nəticəsində federal respublikalarda yeni təhsil qanunları və ya dövlət dili haqqında qanunlara dəyişikliklər və əlavələr qəbul edildi. V. Putinin dil siyasətində rus dilinin, mədəniyyətinin möhkəmləndirilməsi və əvvəlki nüfuzunu bərpa etmək başlıca amilə çevrildi. Rus dilinin ölkə hədudlarından kənar da yayılması və genişləndirilməsi rəsmi Kremlin xarici siyasətinin prioritet istiqamətlərindən biri oldu. Putin hökuməti Rus Dünyası ideyasını inkişaf etdirmək üçün bir sıra addımlar atdı. Bu ideyanın əsas qayəsi rus dilini təkcə Rusiyada deyil, həmçinin xaricdə yaşayan rusdilli əhalini arasında möhkəmləndirməkdir.

V. Putin bir çox sahələrdə olduğu kimi ölkədə baş verən hərc-mərcliyi aradan qaldırmaq, muxtar respublikaların həyata keçirdiyi müstəqil dil siyasətini ələ almaq məqsədi ilə bir sıra ciddi qərarlar qəbul etdi. İlk öncə Tataristanda latin dilinin qəbul edilməsi məsələsi gündəmə gəldi. Rusiya hökuməti latin əsaslı əlifbanın istifadə edilməsinə birmənalı yanaşmırdı. Belə ki,

Rusiya hökuməti düşündürdü ki, bölgələrdə latin qrafikalı əlifbanın tətbiq edilməsi nəticəsində hökumətin bu bölgələrdə təsiri azalacaq, bu addım Rusiya Federasiyası daxilində maskunlaşan digər xalqlara nümunə olacağı, tatarları dili, dini və mədəniyyəti bir olan türk xalqları və islam dünyası ilə yaxınlaşdıracaq. Rusiya Dumasının hazırladığı hesabatda tatarların kiritilən əlifbasını latınla əvəzlənməsini, Rusiyanın bir sıra şəhər və mədrəsələrində Türkiyənin dəstəyi ilə bəzi kadrların hazırlanmasını hətta Rusiya Federasiyasının milli təhlükəsizliyinə təhdid kimi qiymətləndirilmişdir.

Tataristanda qəbul edilmiş bu qanunun icrası təkcə ruslar tərəfindən deyil, bəzi tatarlar tərəfindən də səhv addım kimi qiymətləndirilmişdi. Moskvada olan bir qrup məşhur tatar 2001-ci ildə tatarların bu siyasətinə qarşı çıxmışdılar. Bu tatar qrupu Rusiyanın rəsmi qəzeti olan "Rossiskaya Qazeta"ya məktubla müraciət etdilər. Müraciətçilər latınlaşdırma prosesinə etiraz edir, latınlaşdırma prosesinin Rusiya tatarların digər ölkələrdə yaşayan tatarların mədəniyyətlərindən ayıracağı qənaətində idilər.

Bu səbəbdən 2002-ci ilin noyabrında Rusiya Duması 1991-ci ildə qəbul edilmiş "Rusiya Federasiyası xalqlarının dili" haqqında qanuna dəyişiklik edərək federal qanunla müəyyənləşmədiyi halda belə Rusiya Federasiyasında bütün rəsmi dillərinin kiritilən qrafikalı olmasını təsbit etdi. Bu dəyişikliklər Tataristanda latin qrafikasına keçidin tərəfdarları tərəfindən böyük səs-küylə qarşılandı. Tatar fəalları bu qanunun Rusiya Konstitusiyasını pozduğunu irəli sürərək Rusiya Konstitusiyası məhkəməsinə müraciət etdilər. Rusiya Konstitusiyası məhkəməsi isə bu dəyişikliyin Rusiya Konstitusiyasını pozmadığı haqqında qərar çıxartdı. Konstitusiyası məhkəməsi aparılacaq latin əlifbası islahatının respublikadan kənar yaşayan tatarlara doğma dillərindən istifadə etmək və ya ünsiyyət dilini azad seçmək hüquqlarına məhdudiyət gətirəcəyini əsas tutaraq vermişdir [11].

Bəzi fəallar kiritilən əlifbasının latınla əvəz edilməsi məsələsini beynəlmilləşdirmək üçün səy göstərmişdirlər. Bu məqsəddə tatar dilinin latınlaşdırılmasını dəstəkləyən Latin Cəbhəsi yaradıldı. Bu qrupun əksər üzvləri Tataristandan kənar, xüsusən Moskvada yaşayanlar idi. Latin Cəbhəsinin üzvləri YUNESKO-nun baş direktoru Koşişiro Matsuuraya latin əlifbası problemi ilə əlaqədar məktub ünvanladılar. Ünvanlanmış məktubda YUNESKO-nun Tatar dili və Tatar xalqının hüquqlarının qorunmasına yardım göstərilməsi istənməmişdir.

Mərkəzi hökumətin səyi nəticəsində 2012-ci ildə "Tatarstan Respublikasında tatar əlifbasının latin əlifbası əsasında bərpası haqqında" olan qanun ləğv edilərək əvəzində 2013-cü ilin 12 yanvarında "Tatar dilinin Tatarstan Respublikasının dövlət dili kimi istifadəsi haqqında" qanun qəbul edildi. Bu qanunla tatar dili Tatarstan Respublikasının dövlət dili olaraq müəyyənləşdi-

rilse də, dövlət dili olan tatar dilinin kiril əlifbası əsaslı olması təsdiqləndi. Latın və ərəb hərflərinin istifadəsinə icazə verilir, lakin bu yazılar daha az rəsmi məqsədlər, tatar xalqının tarixi-mədəni ənənələrinin inkişafı üçün istifadə oluna bilər [12].

Rusiya Federasiyasının dil siyasətini təhlil etdikdə aydın olur ki, yerli xalqların dillərinin və mədəniyyətlərin qorunması, ana dilini sərbəst seçmək kimi qanunvericilik bazalarının olmasına baxmayaraq, günümüzdə yerli dillərin istifadəsi hökumət tərəfindən sıxışdırılır, rus dilinin xeyrinə bir sıra qanunlar qəbul edilir və layihələr həyata keçirilir. Belə ki, 2001-ci ildə 2002-2005-ci illər üçün "Rus dili" federal proqramı qəbul edilmişdir. Federal proqramın əsas vəzifəsi Rusiya Federasiyasının rəsmi dili olaraq rus dilini inkişaf etdirmək və yaymaq, rus dilini Rusiya xalqlarının milli dili kimi inkişaf etdirmək, Rusiya xalqları arasında etnoslararası münasibətdə rus dilini möhkəmləndirməkdir [13]. Rus dilinin inkişafı, təbliği və təşviqi üçün oxşar proqramlar 2006-2010 və 2011-2015-ci illərdə də həyata keçirilmişdir.

2005-ci ildə "Rusiya Federasiyasının rəsmi dili" haqqında qanunda rus dili ölkənin dövlət dili kimi müəyyənləşdirilmiş və 2007-ci il ölkədə "Rus dili ili" elan olunmuşdur.

Ölkə rəhbəri rus dilini ölkədə inkişaf etdirmək, bütün vətəndaşların rus dilini mükəmməl bilmələri, rus dilini federal səviyyədə dəstəklənməsi üçün 2011-2015-ci illəri nəzərdə tutan ikinci federal proqram qəbul etmiş və bu federal proqramın həyata keçirilməsi üçün büdcədən 2.2 milyard rubl vəsait ayırmışdır [14]. Vladimir Putinin bu federal proqramları əhalinin bəzi regionlarının rus dilini zəif bilmələri, Rusiyanın bir yerdən digərə federal subyektinə getdikləri zaman dil bəyri ilə qarşılaşdıqlarını, iş tapmaqda çətinlik çəkdiklərini əsas götürərək həyata keçirdiklərini vurğulamışdır. Ölkə prezidenti eyni zamanda rus dilinin ölkənin birliyinin, təməl prinsipi olduğunu, məhz rus dilinin vətəndaş, mədəni, təhsil mühitini formalaşdırdığını bildirmişdir.

Bütün bunlarla yanaşı, 2000-ci illərdə federal respublikaların konstitusiyalarında federal respublika prezidentlərinin titular xalqın dilində danışmaq tələbinin aradan qaldırılması halı da müşahidə olunur.

Dövlətin yerli dillərə qarşı tutduğu mövqe və apardığı siyasət bununla yekunlaşmış növbəti illərdə daha da güclənmişdir. Belə ki, Rusiya prezidenti Vladimir Putinin hətta 2016-cı ildə Mari respublikasında çıxışı zamanı "Rus dili bizim dövlət dilimizdir və o heç bir dillə əvəz oluna bilməz. Milli azlıqların dillərinin tədrisi könüllü olmalıdır" deyə bəyan etməsindən sonra ölkədə mövcud olan rəsmi dillərin vəziyyəti bir qədər dəyişmişdir. Onun bu çıxışından sonra 2017-ci ilin 19 iyununda Rusiya Duması ölkədə yaşayan

yüzlərlə millətin nümayəndəsinə təsir göstərəcək qanun layihəsi qəbul etmişdir. Qanun layihəsində Rusiya Federasiyasının 35 rəsmi dildən 34-nün məcburi dillər siyahısından çıxarılması, etnik azlıqların dillərinin tədrisinin həftədə iki dəfəyə qədər azaldılması nəzərdə tutulur [15].

Dövlət Dumasının 25 iyul 2018-ci ildə qəbul etdiyi "Təhsil haqqında" federal qanunu sonuncu oxunuşda qəbul edildi. Qanunda Rusiya Federasiyası dövlət dillərinin könüllük əsasında öyrənilməsi ehtiva edilir. Qəbul edilmiş yeni dəyişikliyə əsasən Rusiya Federasiyasının ana dilləri ilə yanaşı rus dilini ana dili kimi öyrənilməli və bu məqsədlə Federal Dövlət Təhsil Standartları hazırlanmalıdır. Rus dili qanunla ana dili statusu qazandı və bununla artıq rus dilini "Ana dili" fənni kimi də seçmək olardı. Qanuna edilmiş üçüncü dəyişikliyə əsasən dövlət və ana dilinin seçiminin valideynlər tərəfindən müəyyənləşdirilməsi prosesi təmin edildi [16].

Günümüzdə Rusiya Federasiyasının dil siyasətini Tatarstan nümunəsində ümumiləşdirsək belə qənaətə gəlmək olar ki, milli dövlətçilik ənənələri güclü olan respublikalarda yerli dillərin və mədəniyyətlərin inkişafı və qorunması müxtəlif yollarla həyata keçirilir. 1990-cı illərin əvvəllərində Rusiya aparılan islahatlar dil siyasətindən də yan keçməmiş, yerli dillərin sərbəst və azad inkişaf etdirilməsinə dövlət tərəfindən dəstək göstərilmişdir. Tatarstan hökuməti də bu qanunlardan yararlanaraq tatar dilinin canlandırılması, məktəblərdə tədris zamanı istifadəsi, kiril əlifbasının latın əlifbası ilə əvəz edilməsi istiqamətində bir sıra addımlar atdı. Lakin, 2000-ci illərdən başlayaraq ölkə prezidenti Vladimir Putinin yürütdüyü dil siyasəti yerli dillərin inkişafına kölgə saldı. Qəbul edilmiş qanun və qərarlar rus dilinin ön plana çıxmasına, tatar dilinin arxa plana keçməsinə səbəb oldu. Zəngin dil müxtəlifliyinə malik olan Rusiya hökuməti yerli xalqların dillərinin inkişaf etdirilməsini dəstəkləməli, federal respublikaların öhdəsinə buraxmamalıdır. Rusiya rəsmiləri dil inkişafını əsas yerinə yetirən vasitələr – məktəb və media qurumları ilə işi gücləndirilməli, tatar dilinin tədris saatlarını artırmalı, dərslərin dərc olunmasına, müasir tədris üsullarını tətbiq edilməli və bu dilin tədrisini həyata keçirən müəllimlərin tətbiq edilməsinə dəstək olmalıdır.

Ədəbiyyat

1. Замятин К., Пасанен А., Саарикиви Я. Как и зачем сохранять языки народов оссии? Хельсинки 2012. – 181с.
2. Конституция Российской Федерации, -М.: АЙРИС-К65 ПРЕСС, 2017
3. Алпатов В. (VI. 150 языков и политика. 1917—2000. Социолингвистические проблемы СССР и постсоветского ирострштва. М.: Крафт+, Институт востоковедения РАН. 2000.

4. Бацын В.К., Кузьмин М. Н. Национальные проблемы образования в Российской Федерации // Школа и мир культуры этносов / Ученые записки Института национальных проблем образования. М., 1995. Вып. 2. С. 5-30.
5. Галлямова А.Г. История Татарстана и татарского народа, XX-начало XXI века. Казань: Татарское республиканское издательство «Хэтер». 2009. – 255 с.
6. Gorenburg D. Regional Separatism in Russia: Ethnic mobilization or power grab?// Europe-Asia Studies. vol.51, no.2. 1999. pp.245-274
7. Malik H. "Tatarstan's Treaty with Russia: Autonomy or Independence", Journal of South Asian and Middle Eastern Studies, 18(2): 1994. pp. 1-36.
8. Suleymanova D. International Language Rights Norms in the Dispute over Latinization Reform in the Republic of Tatarstan //Caucasian Review of International Affairs. Volume 4 (1). pp. 43-56.
9. Khasanova G., "Language and sovereignty: The politics of switching to the Latin alphabet in Tatarstan," Prism, vol. 3:16, http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=19920&tx_ttnews%5BbackPid%5D=219, (02.01.2020)
10. Wigglesworth-Baker T. Language Policy and Russian-Titular Bilingualism in Post-Soviet, May 2015. <https://core.ac.uk/download/pdf/30268682.pdf>. (05.01.2020)
11. Decision of the Constitutional Court of the Russian Federation on November 16, 2004, Rossiskaya Qazeta, Noyabr 23, 2004, para.4
12. Закон Республики Татарстан от 12 января 2013 года №1-ЗРТ "Об использовании татарского языка как государственного языка Республики Татарстан" <https://rg.ru/2013/02/19/tatarstan-zakon1-reg-dok.html>. (07.01.2020)
13. О федеральной целевой программе "Русский язык" на 2002-2005 годы, <http://docs.cntd.ru/document/901791286>.(15.02.2020)
14. О федеральной целевой программе "Русский язык" на 2011 - 2015 годы, http://www.programs-gov.ru/rusyazyk11_15/7-o-federalnoy-celevoiy-programme-russkiy-yazyk-na-2011-2015-gody.html. (12.02.2020)
15. Hauer N. Putin's Plan to Russify the Caucasus How Russia's New Language Law Could Backfire. <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2018-08-01/putins-plan-russify-caucasus>. (25.01.2020)
16. Об образовании в Российской Федерации»Федеральный закон от 03.08.2018 г. № 317-ФЗ, <http://kremlin.ru/acts/bank/43466>. (05.02.2020).